[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

عوامل مؤثر در مکان گزینی و شکل‌گیری روستاهای تاریخی-مذهبی (مطالعه موردی: روستاهای کزج و کلور خلخال، استان اردبیل)

حسن فریدون زاده *، مهسا تقی‌زاده هیر **

تاریخ دریافت مقاله: 1393/08/10
تاریخ پذیرش مقاله: 1395/08/05

چکیده

هدف از این پژوهش معرفی عوامل کلی تأثیرگذار در مکان گزینی و استقرار اولیه روستاها است. مکان گزینی اولیه یک روستا نقش مهم و اساسی در سکونت اهالی آن روستا دارد. اگر مکان گزینی به‌صورت اصولی صورت گیرد، شکل‌گیری روستا روندی صعودی داشته، بنابراین ساکنین از هر لحاظ دارای آسایش خواهند بود. در شکل‌گیری هسته اولیه یک روستا عوامل متعددی دخیل هستند. این عوامل باید به حدی تأثیرگذار باشند که انگیزه ایجاد سکونتگاه‌های جدید و توسعه و گسترش کالبد روستا را برای توسعه آن فراهم آورند.

در راستای بررسی عوامل مکان گزینی با بررسی نمونه‌های موردی دو روستای کزج و کلور در شهرستان خلخال، با برخورداری از بافتی تاریخی-مذهبی مورد مطالعه قرار گرفته است. بنابراین روستاهایی که در بافت خود اماکن مذهبی دارند و به‌واسطه آن شاخص‌تر گشته‌اند روستاهای با بافت مذهبی نامیده می‌شوند. حضور امامزاده در یک بافت روستایی، نقش بسزایی در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها در اطراف آن خواهد داشت که ریشه در اعتقادات مذهبی آن مردم را نشان می‌دهد. لذا در این مقاله تلاش گردید به این سوالات پاسخ داده شود که عبارتند از: چه عواملی در مکان گزینی اولیه روستاهای با بافت تاریخی- مذهبی مؤثر بوده و وزن کدام عامل بیشتر است؟ نقش منظرین امامزاده‌ها در بافت روستاهای استان اردبیل چگونه است و در این راستا با بهره‌گیری از اطلاعات و منابع موجود در کتابخانه‌ها، مراجعه به روستاهای مورد بررسی، مصاحبه حضوری با اهالی، انجام کروکی‌های مؤثر و با استفاده از روش تحقیق تحلیلی- پیمایشی و شیوه قیاسی به ارائه عوامل تأثیرگذار در مکان گزینی و شکل‌گیری بافت این دو روستا می‌پردازد. نتایج حاصل از بررسی‌ها نشان می‌دهد که عواملی همچون وجود توپوگرافی(امنیت)، منابع آبی، وجود پتانسیل اقتصادی زمین به‌لحاظ خاک غنی و آب و هوای مناسب، نمادهای مذهبی(امامزاده)، تأثیر چشمگیری در مکان گزینی و شکل‌گیری هسته اولیه روستا دارند اما طبق یافته‌های تحقیق در روستاهای مورد مطالعه، عامل نمادهای مذهبی (امامزاده) با تدقیق بر سابقه حضور آن‌ها در این روستاها نسبت به دیگر عوامل بررسی شده از وزن بالایی برخوردار است که آن هم نشان از ریشه‌های اعتقادی و مذهبی ساکنین در این آبادی هاست. فاصله قرارگیری امامزاده‌ها در روستای کلور بافتی خطی را در خزش روستایی سبب شده است و تمرکز وجود امامزاده در مرکز روستای کزج بافتی متمرکز را برای این روستا شکل داده است.

کلیدواژگان: مکان گزینی، روستاهای کزج و کلور، بافت تاریخی- مذهبی، هنجار

* دانشجوی دکترای معماری، پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر. عضو هیئت علمی معماری، آموزشکده فنی رازی اردبیل، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، ایران.Hferidonzadeh@tvu.ac.ir
** دانشجوی کارشناسی‌ارشد معماری، دانشگاه محقق اردبیلی، ایران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

مقدمه

مکان‌های انسان-ساخت به سه شکل اساسی با طبیعت مرتبط‌اند. نمایان سازی، تکمیل‌سازی و نمادین‌سازی که وجوهی از فرایند کلی استقرار یافتن هستند و باشیدن در معنای وجودی کلمه، به این عملکرد مربوط است؛ باشیدن در مفهوم وجودی هدف معماری است. انسان زمانی می‌باشد/سکنی می‌گزیند که بتواند خود را در یک محیط جهت بخشیده و سازگار سازد(شولتز، 1391). استقرار اولیه با توجه به پتانسیل‌های موجود در یک منطقه و تحلیل و بررسی‌های آن صورت می‌گیرد در صورتی که یک منطقه خالی از سکنه دارای پتانسیل کافی برای پذیرش انسان‌ها باشد به‌عنوان منطقه‌ای قابل سکونت گزینش می‌شود. پس از مکان گزینی روستاست که سکونت و شکل‌گیری هسته اولیه روستا محقق می‌شود. در شکل‌گیری هسته اولیه یک روستا عوامل متعددی دخیل هستند. این عوامل باید به حدی تأثیرگذار باشند که انگیزه ایجاد سکونتگاه‌های جدید و گسترش کالبد روستا را برای توسعه آن فراهم آورند. از جمله این عوامل می‌توان به منابع آبی، منابع اقتصادی، عوامل مذهبی، عوامل تاریخی، توپوگرافی زمین و... اشاره کرد. تعاریف متعددی از روستاها ارائه شده است. مرکز آمار ایران براساس تعریف قراردادی خود روستا را چنین تعریف کرده است: به سکونتگاهی که تولید غالب آن کشاورزی و دامداری بوده و جمعیت آن حداکثر پنج هزار نفر باشد، روستا گفته می‌شود (زرگر، 1390). در میان روستاها گروهی از آن‌ها دارای سابقه حضور چندصد ساله می‌باشند که به‌دلیل ویژگی‌های منحصر به‌فرد اعم از ویژگی‌ها و شرایط اجتماعی، جغرافیایی، سیاسی و ...ثبات و پایداری به خود گرفته‌اند. از آثار تظاهرات شیعی در ایران، یکی هم احترام به خانواده مکرم رسول اکرم (ص) و فرزند ایشان است. تعداد امامزاده‌ها در روستاهای ایران نباید خیلی کمتر از تعداد روستاها باشد (زرگر، 1390، 118). بنابراین روستاهایی که در بافت خود اماکن مذهبی دارند و به‌واسطه آن شاخص‌تر گشته‌اند روستاهای با بافت مذهبی نامیده می‌شوند. همچنین وجود زیارتگاه در روستاها نشان از قدمت زیاد و پیشینه طولانی سکونت در آن دارد (میرریاحی؛ مجیدی، 1390، 105)، بنابراین وجود امامزاده‌ها در بافت روستایی خود به تنهایی تقبل بار مذهبی و تاریخی روستا را به دوش می‌کشد.

سوالات پژوهش

عوامل اصلی و طبیعی هر بوم را می‌توان در سه دسته تقسیم‌بندی کرد: 1. عوامل انسانی، 2. عوامل اقلیمی، 3.عوامل امکانات مادی (ذوالفقارزاده، حصاری، 1393، 31). حال با توجه به موقعیت قرارگیری روستاهای کلور و کزج در محدوده مکانی خود، هسته اولیه این روستاها، وجود امامزاده‌ها در بافت روستاها، منابع آبی موجود و توپوگرافی منحصر به‌فرد حاکم بر این روستاها در طی فرایند بررسی آن‌ها به سوالات زیر پاسخ داده خواهد شد: 1. چه عواملی در مکان گزینی اولیه روستاهای با بافت تاریخی- مذهبی مؤثر بوده و وزن کدام عامل بیشتر است؟ 2. نقش منظرین امامزاده ها در بافت روستاهای استان اردبیل چگونه است؟

روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش از روش تحقیق تحلیلی- پیمایشی با تکیه بر مطالعه اسناد و تحقیقات کتابخانه‌ای برای شناسایی متغیرهای مؤثر در مکان گزینی روستاها و سپس با گزینش دو روستای کزج و کلور شهرستان خلخال به‌دلیل برخورداری از بافت منحصر به‌فرد و خاص با الگوهای مشابه کالبدی در یک منطقه، ضمن بررسی هر یک از متغیرها در هر دو روستا و مشاهده و

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

تحقیق میدانی و برداشت از منطقه و مصاحبه با اهالی روستا پرداخته شده و در نهایت با استناد به این مطالب و تکیه بر روش قیاسی، یافته‌های تحقیق مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

گزینش بستر برای سکنی گزینی بافت روستایی

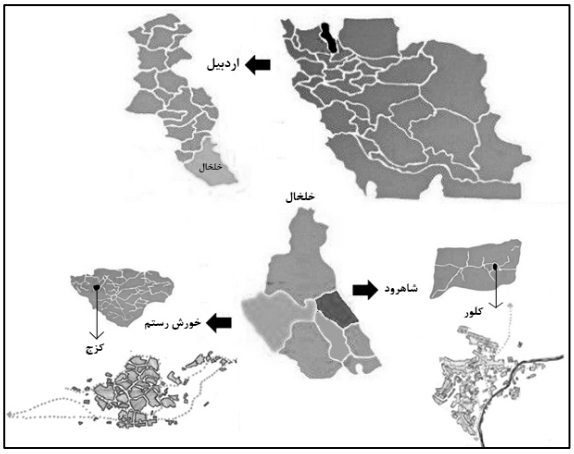
هر فضای کالبدی به‌منظور در برگرفتن فعالیتی معین و برای پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های استفاده کنندگان پدید می‌آید. ساختار کالبدی اغلب روستاها، ویژگی‌های طبیعی، تحولات تاریخی مکان روستا و چگونگی توسعه فیزیکی آن، تلفیقی از عوامل طبیعی و مصنوعی را بوجود آورده است (حسام و همکاران، 1393، 64). روابط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود بین ساکنان وحدت و یکپارچگی بیشتر روستاییان را به‌دنبال داشته و از این رو آن‌را از روستاهای دیگر متمایز می‌سازد (میرریاحی، 1390، 106) نحوه زندگی بشر و سکونت او دارای دو تقسیم بزرگ کوچ نشینی و یکجانشینی است. استقرار انسان در کره زمین براساس زندگی در مساکن متحرک، مساکن نیمه متحرک و مساکن ثابت استوار است. زندگی ثابت و ایجاد ده همراه با کشاورزی آغاز می‌شود (شیعه، 1392، 2-3). عواملی سبب مکانیابی و شکل‌گیری هسته اولیه روستا و جذب جمعیت برای ایجاد مساکنی ثابت می‌شوند که آن‌ها را اینگونه می‌توان برشمرد (جدول شماره 1).

معرفی روستاهای مورد پژوهش

در پژوهش حاضر دو روستای کزج و کلور شهرستان خلخال برای تحلیل و پژوهش در راستای توجیه عوامل مؤثر در مکان گزینی روستایی برگزیده شده است که هر دو روستا، دارای پتانسیل‌های غنی به‌لحاظ برخورداری از جاذبه‌های تاریخی و موقعیت استراتژی در محدوده خود می‌باشند و جزو روستاهای با هدف گردشگری استان اردبیل معرفی شده‌اند که این موضوع در ادامه پژوهش به‌همراه عوامل مؤثر در مکان گزینی هر کدام به تفصیل ارائه شده است (تصویر شماره 1).

عوامل مؤثر بر مکان گزینی اولیه	دلیل این عامل
توپوگرافی بستر	امنیت در روستا با وجود توپوگرافی طبیعی زمین نوعی حصار را برای ساکنان ایجاد می‌کند.
وجود منابع آبی در دسترس	حیات هر موجود زنده به آب وابسته می‌باشد.
پتانسیل اقتصادی زمین (خاک مساعد)	شغل روستاییان کشاورزی، دامپروری و باغداری است که وابسته به خاک مناسب منطقه می‌باشد.
آب و هوای مطبوع	آب و هوای مناسب هم در زندگی و هم در کشاورزی و ... تأثیر چشمگیری دارد
نمادهای مذهبی (وجود امامزاده)	امامزاده‌ها به‌دلیل قدمت حضور خود، روستا را در زمره روستای تاریخی قرار داده و رونق در روستا ایجاد می‌کنند.

ج 1. بررسی وجود یا عدم وجود امتیازهای اولیه برای مکانیابی در دو روستای کزج و کلور. منبع: نگارندگان.

ت 1. موقعیت قرارگیری روستاهای کزج و کلور در کشور، استان و شهرستان اردبیل.

موقعیت روستای کلور: روستای کلور واقع در محدوده 25 کیلومتری جنوب مرکز شهرستان خلخال در یک موقعیت دره‌ای و در کنار رودخانه شاهرود واقع شده است. این روستا از سمت شرق به ارتفاعات تالش،

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

از سمت غرب به کوه آق داغ و از سمت شمال به کوه دره دران منتهی می‌شود (تصویر شماره 2) (مهندسین مشاور آهون، 1391، 1).

موقعیت روستای کزج: روستای کزج در دهستان خورش رستم شمالی از بخش خورش رستم شهرستان خلخال از استان اردبیل واقع گردیده است. روستای مزبور با حداکثر ارتفاع 1500 متر از سطح دریا در فاصله حدود 17/5 کیلومتری از مرکز دهستان خورش رستم (هشتچین) و 57 کیلومتری مرکز شهرستان (شهر خلخال) استقرار یافته است. این روستا که به‌عنوان یک سکونتگاه منفرد، فاقد حوزه نفوذ غیر مستقیم می‌باشد، از موقعیت کوهستانی و از توپوگرافی ویژه‌ای برخوردار بوده در دامنه پر شیب کوهی به نام بلداشی استقرار یافته است. داغیولی، ورگان چولی و ... از دیگر ارتفاعات مهم پیرامون روستا به‌شمار می‌آیند که بافت فیزیکی روستا را احاطه نموده‌اند. رودخانه قزل اوزن به‌عنوان یکی از مهمترین جریانات سطح الارضی منطقه در فاصله حدود یک کیلومتری غرب روستا در جریان می‌باشد (تصویر شماره 3) (معاونت عمران روستایی، 1388، 4).

ت 2. نمای کلی از روستای کلور. عکس از نگارندگان، 1394.

ت 3. نمای کلی از روستای کزج. عکس از نگارندگان، 1394.

سیمای ظاهری روستاهای مورد مطالعه

سیمای ظاهری دو روستای کزج و کلور شهرستان خلخال از دو جنبه قابل بحث و بررسی است: 1. منظر خارجی، 2. منظر داخلی.

1. منظر خارجی: در نگاهی اجمالی هر دو روستا، سیمای درونگرا را متجلی می‌کنند. خانه‌هایی پله کانی رو به مرکز روستا، احاطه شده در بین کوه‌ها که حجابی بین خود و نواحی اطراف را ایجاد کرده با مرکزیت مذهبی، که در هر دو روستا مرکز به مکان‌های مذهبی(امامزاده، مسجد) اختصاص داده شده است.

2. منظر داخلی: نگاهی گذرا به جداره‌های معابر، گنبدها و گلدسته‌ها، سنت پوشش اهالی، صدای اذان پخش شده از مساجد، حضور افراد برای زیارت در زیارتگاه‌ها و... در نگاهی خردتر از منظر خارجی مذهب حاکم بر این روستاها را بر مخاطب غریبه خود بلافاصله منتقل می‌کند، البته متناظر با مکان‌های مذهبی (زیارتگاه‌ها) بحث تاریخ را که در ارتباط متقابل با آن می‌باشد مطرح نمود که در ادامه پژوهش با دقت به این مسئله پرداخته شده است.

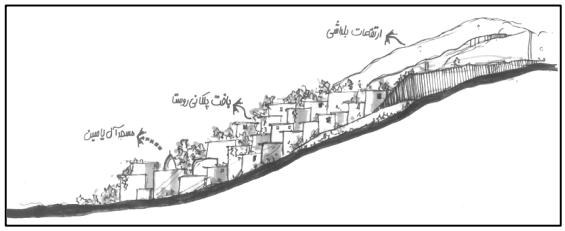
بافت روستاها

هر دو روستای کلور و کزج دارای بافت منحصر به‌فرد پلکانی می‌باشند. این بافت پلکانی در هر دو

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

روستا به‌دلیل وجود ارتفاعات و توپوگرافی موجود در بستر این روستاها می‌باشد که باعث به‌وجود آمدن منظر و چشم اندازی منحصر به‌فرد در بافت روستا شده است که چشمگیری مضاعفی را برای این روستاها رقم زده است (تصویر شماره 4).

در روستای کلور به‌دلیل اینکه این روستا از طریق ارتفاعات تالش و از سمت شرق با استان گیلان همسایه بوده و به گفته اهالی ساکن در روستا بافت پلکانی و نحوه ساخت ساختمان‌ها را از بافت پلکانی و نحوه ساخت روستای ماسوله گرفته است.

ت 4. پروفیل عرضی روستای کزج. منبع:کروکی‌های نگارندگان، 1394.

این روستا، آب و هوایی نزدیک به ناحیه معتدل خزری دارد و با وجود اینکه از روستاهای استان اردبیل به‌شمار می‌آید اما نحوه ساخت و ساز بام خانه‌ها به‌صورت شیبدار می‌باشد، چون یکی از ویژگی‌های معماری بومی مناطق سرد انتخاب بام مسطح و نگهداری برف بر روی بام‌ها به‌عنوان عایق حرارتی است (کسمایی، 1387، 92). سقف‌های شیروانی کار شده ناشی از میزان بارندگی است که در این روستا وجود دارد و با استناد به این نکته که در مناطق معتدل و مرطوب به‌دلیل بارندگی زیاد، بام‌ها شیب‌داراست و شیب بیشتر آن‌ها تند است (کسمایی، 1387، 87) سقف‌ها به این حالت کار شده است (تصویر شماره 5).

ت 5. استفاده از سقف‌های شیبدار در روستای کلور. عکس از نگارندگان،1394.

تحلیل روستاها

همانطور که به عوامل تأثیرگذار در مکان گزینی روستاها اشاره شد گام بعدی تطبیق این عوامل با روستاهای مورد مطالعه و بررسی وجود یا عدم وجود آن‌ها در روستاهای کزج و کلور می‌باشد. وجود هر کدام از این عوامل در کیفیت زندگی ساکنان تأثیرگذار خواهد بود. کیفیت زندگی مفهومی پیچیده و چند بعدی است که تحت تأثیر مؤلفه‌هایی چون زمان و مکان، ارزش‌های فردی و اجتماعی قرار دارد (رضوانی و همکارانش، 1389، 5)، چرا که هر کدام از عوامل نه تنها در مکان گزینی اولیه بلکه در مراحل بعد از استقرار نیز نقش خود را ایفا خواهند نمود (جدول شماره 2).

در تطبیق اولیه‌ای که صورت گرفته است هر دو روستای کزج و کلور دارای نشانه‌های اولیه در تطبیق با عوامل معرفی شده در مکان گزینی می‌باشند. در هر دو روستا عنصر حیاتی آب، خاک مناسب، آب و هوای مساعد، وجود مکان‌های مذهبی - تاریخی، توپوگرافی و شریان‌های ارتباطی به چشم می‌خورد، لذا تحقیقات در ادامه پژوهش، حاکی از این مسئله خواهد بود که کدام یک از این عوامل در مکان گزینی اولیه دو روستای کزج و کلور نقش اساسی ایفا نموده است.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

عوامل مؤثر در مکان گزینی	روستاهای مورد مطالعه	
	روستای کلور	روستای کزج
توپوگرافی	وجود ارتفاعات تالش، آق داغ و دره دران	وجود ارتفاعات بلداشی، داغیولی و ورگان چولی
وجود منابع آبی در دسترس	رودخانه شاهرود	قزل اوزن
پتانسیل اقتصادی زمین	رونق کشاورزی و باغداری	رونق کشاورزی و باغداری
آب و هوای مطبوع	آب و هوایی مناسب برای انجام کشاورزی و باغداری و...	آب و هوایی مناسب برای انجام کشاورزی و باغداری و...
عناصر نمادهای مذهبی(امامزاده)	وجود سه امامزاده در بافت روستا	وجود یک امامزاده در بافت روستا

ج 2. بررسی وجود یا عدم وجود امتیازهای اولیه برای مکانیابی در دو روستای کزج و کلور.

بررسی عوامل مؤثر در مکان گزینی اولیه روستاها

توپوگرافی طبیعی بستر

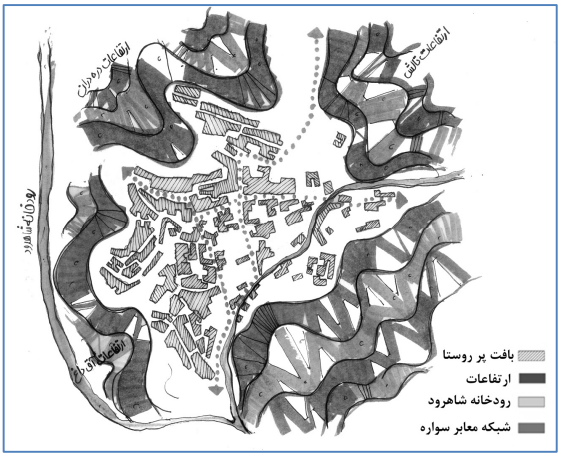
از مهم ترین عوامل سیاسی می‌توان به بحث امنیت در روستا اشاره کرد. چنانچه عامل امنیت در روستا وجود نداشته باشد زندگی در روستا مختل خواهد شد. وجود توپوگرافی مناسب و طبیعی در بافت روستا باعث به‌وجود آمدن یک نوع حصار در اطراف روستا توسط کوه‌ها می‌شود که نوعی امنیت طبیعی را ایجاد می‌کند. البته باید این نکته را در نظر داشت که در مکانیابی روستاها یکی از عوامل مهمی که بایستی به آن توجه کرد سقوط صخره‌ها و سنگ‌های بزرگ منفک شده از دل کوه‌ها است (صبری؛ فریدون‌زاده، 1391، 108). ضمن اینکه هم‌نشینی سکونتگاه‌ها با کوه‌ها، ریشه در اعتقادات مردم ایران به عنصر طبیعی کوه را نشان می‌دهد و مختص روستاهای مورد مطالعه نیست.

توپوگرافی بستر در روستای کلور

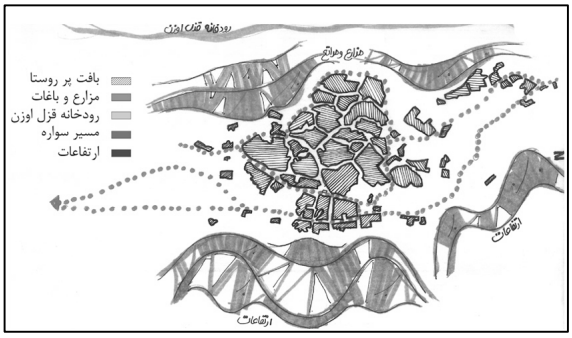
روستای کلور توسط کوه‌های تالش، آق داغ و دره دران احاطه شده است. وجود این ارتفاعات برای روستا یک نوع بافت نیمه پلکانی به‌وجود آورده و همچنین باعث ایجاد نوعی امنیت طبیعی برای روستاییان ساکن در آن روستا شده است. پس می‌توان گفت در بحث مکانیابی روستا عامل امنیت هم که یک عامل مهم است در این روستا دخیل بوده است (تصویر شماره 6).

توپوگرافی بستر در روستای کزج

روستای کزج نیز به‌عنوان روستایی با موقعیت کوهستانی و توپوگرافی منحصر به‌فرد، در دامنه پرشیب کوهی به نام بلداشی و ارتفاعات دیگر داغیولی و ورگان چولی قرار گرفته است که این امر باعث به‌وجود آمدن نوعی محصوریت در بین ارتفاعات برای این روستا شده و امنیت قابل توجهی را برای این روستا تأمین کرده است (تصویر شماره 7).

ت 6. وجود ارتفاعات در اطراف روستای کلور.
منبع: کروکی‌های نگارندگان، 1394.

ت 7. وجود ارتفاعات در اطراف روستای کزج.
منبع: کروکی‌های نگارندگان، 1394.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

منابع آبی

در بررسی منابع آبی، این عنصر حیات بخش از دو منظر می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد: 1. تأثیر آب به‌عنوان تأمین زندگی برای ادامه حیات، 2. نقش قداست و پاکی آب و ارزش آن در ادیان.

الف- انواع منابع آبی موجود در ایران متنوع است و اهم آن‌ها عبارتند از رودخانه، قنات، چشمه، چاه، آب باران و...که هرکدام از آن‌ها می‌توانند در سیمای کالبدی روستاها مؤثر واقع شوند. روستاها نیز یا در امتداد رودخانه‌ها و انشعابات آن‌ها شکل می‌گیرند و یا بدون تأثیرپذیری از جهت حرکت رودخانه بافت خود را شکل می‌دهند (احمدیان، رضا؛ محمدی، حمید، 1391، 168) که در تفکیک رودخانه‌ها حداقل سه نوع رودخانه می‌توانیم نام ببریم: 1. رودخانه‌هایی که دائمی هستند و قسمت اعظمی از بستر آن‌ها در نواحی نسبتاً هموار امتداد می‌یابد و به‌طور آرام جریان دارد، 2.رودخانه‌هایی که در بستر کوهستانی و شیبدار و صخره‌ای با غرش و جهش حرکت می‌کنند، 3. رودخانه‌هایی که سطح آب آن‌ها به تبعیت از جزر و مد دریا بالا و پایین می‌شود (زرگر، 1390: 36). همچنین روش‌های مهار آب‌های سطحی روستایی را در دو بخش الف: داخل بافت روستا، ب: حوضه آبریز بالادست روستا بررسی می‌کنند (بدیعی،1390: 17).

ب- پیشینیان ایران زمین، آب را محترم می‌شمردند و حتی آن‌را مقدس می دانستند و برای نظافت و پاکیزگی و بهداشت آب و جلوگیری از بیماری‌های ناشی از آلودگی آن دستورها و قوانین خاصی وضع کرده بودند(صادق فربد،1384 : 39). در اعتقادات اسلامی نیز آب از اهمیت بسیاری برخوردار است. در قرآن آیات بسیاری با مضمون آب وجود دارد. از آن جمله خداوند در قرآن می‌فرماید:"وجعلنا من الماء کل شی حی": از آب هر چیزی را زنده گردانیدیم (سوره انبیا، آیه 30). در دین اسلام اولین شرط در انجام فرایض دینی طهارت است و در برخی اعمال عبادی برای طهارت، وضو و غسل واجب و یا مستحب اعلام شده است. آب همانگونه که موجب پاکی و طهارت ظاهری انسان است به سبب ویژگی‌هایی که در آن نهفته و حضور آن در اعمال واجب دینی سبب پاکی روح انسان می‌شود (افضل طوسی، مانی،1392: 52) لذا می‌توان گفت نقش آب در هر مذهبی، همواره تطهیر و تجدید حیات بوده و دارای قداست و پاکی در دیدگان ادیان مختلف می‌باشد.

منابع آبی روستای کلور

با توجه به اینکه آب عنصری اساسی در ادامه حیات بشر می‌باشد و با آب، سرسبزی در یک منطقه به‌وجود می‌آید و کار و اشتغال را هم سبب می‌شود و با استناد به این نکته که قدیمی‌ترین تمدن‌ها در کنار رودها شکل گرفته‌اند (شیعه، 1392: 10). پس می‌توان گفت: آب به‌عنوان عنصری اساسی در مکانیابی یک روستا ایفای نقش می‌کند. در روستای کلور نیز رودخانه شاهرود در کنار روستا و در امتداد آن جریان پیدا کرده و از کنار مزارع و باغات روستا عبور نموده است. این رودخانه از رودخانه‌های دائمی می‌باشد که در بستر کوهستانی روستای کلور جریان دارد و باعث به‌وجود آمدن طبیعت زیبا و خیره کننده‌ای در امتداد بافت روستا شده است علاوه بر این نکته با توجه به مطالب ارائه شده در مورد نقش و اثر انکارناپذیر آب از دیدگان ادیان مختلف با نظر بر جنبه طهارتی حاصل از آن، لازم به ذکر است که از این زاویه نیز می‌توان مکان گزینی روستایی با بار مذهبی را تحت تأثیر نقش قداستی عنصر آب و حضور آن در منطقه دانست.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

منابع آبی روستای کزج

رواج تشیع در ایران و عمومیت پیدا کردن عزاداری سالار شهیدان، همچنین تکرار مداوم وقایع تاریخی کربلا و ماجرای شهادت حضرت ابوالفضل العباس (ع) که در آن واقعه جان خود را در راه رساندن آب به تشنگان کربلا از دست داد، سبب شد که آب همیشه برای ایرانیان تقدس بیشتری یابد و از جنبه مذهبی دارای حرمت بیشتری شود (خلعتبری، 1387). رودخانه‌ای که در مجاورت روستای کزج جای گرفته است رودخانه قزل اوزن می‌باشد. این رودخانه جزو رودخانه‌های دائمی و نزدیک‌ترین منبع آبی در مجاورت روستا است. برخلاف روستای کلور که به‌نحوی بافت روستا با مسیر حرکتی رودخانه شاهرود عجین شده است، رودخانه قزل اوزن با فاصله از روستای کزج جریان یافته و شکل روستا و بافت آن تحت تأثیر جهت حرکتی این رود نمی‌باشد ولی در این روستا با روش مهار حوضه آبریز بالادست روستا با استفاده از انشعابات آن و با ساماندهی این انشعابات در کوچه‌ها به استفاده از آب آن پرداخته‌اند. لذا باید اذعان نمود که وجود آب در این منطقه در ارتباط با نقش مذهبی روستا و تقدس آب تحت تأثیر مذهب می‌باشد که همه ساله در دهه محرم و صفر در جریان برگزاری مراسم عزاداری و تشت گذاری در این روستا، آب این رودخانه به‌صورت نمادین مورد استفاده قرار می‌گیرد.

پتانسیل اقتصادی(آب و هوای مناسب، خاک مساعد): معیشت و اقتصاد روستاییان به‌طور رایج بر پایه دامداری و کشاورزی و باغداری پایه‌گذاری شده است. آثار و بقایای به جای مانده از تمدن کهن ایران مانند شهر سوخته، تپه حصار و سیلک نشان‌دهنده زندگی مبتنی بر کشاورزی، دامداری و شکار است. از این مکان‌ها می‌توان به‌عنوان محل اولین روستاهای ایران یاد کرد. (سرتیپی‌پور، 1390، 9). در هر دو روستای کلور و کزج وجود عواملی چون منابع آبی، مراتع، خاک مساعد و آب و هوایی مطبوع، اقتصادی بر مبنای کشاورزی، باغداری و دامپروری شکل گرفته است. همچنین باید به این نکته مهم نیز اشاره نمود که خاک، رایج‌ترین مصالح ساختمانی در روستاهای ایران است. از این ماده در صورت‌های گوناگون از جمله مصالح باربر، مصالح پرکننده، ملات و اندود استفاده می‌شود. در بعضی مناطق، روستاییان در اطراف روستای خود موفق به کسب نوعی خاک طبیعی می‌شوند که خواص فوق العاده جالب و کارآمدی دارند (زرگر، 1390: 203) لذا وجود خاک مساعد در منطقه نه تنها به‌لحاظ جنبه اقتصاد کشاورزی بلکه در ساخت مساکن نیز نقش خود را ایفا می‌نماید.

این عامل مهمی است که در طی سالیان دراز نتیجه خود را بروز داده و خود را به‌صورت مساعد یا نامساعد جلوه گر می‌نماید. لذا این عامل را بیشتر می‌توان در شکل‌گیری مراحل بعدی روستاها عاملی مهم دانست که با ایجاد اقتصادی مثبت روندی رو به رشد را در بافت روستا ایجاد کند.

عناصر نمادهای مذهبی (امامزاده)

مذهب و مکان‌های مذهبی به‌عنوان عنصری مهم در میان مسلمانان و به خصوص روستاییان مطرح است و در مواردی حتی قوی‌تر از شهرنشینان. هر روستایی ممکن است با تعدادی ساختمان یا مکان مخصوص مذهبی شناسایی شود. در بسیاری از روستاها از این نوع مکان‌های مذهبی از جمله امامزاده‌ها، مساجد، حسینیه‌ها، تکایا و گاه سقاخانه و امثال آن وجود دارد (زرگر، 1390، 118).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

نمادهای مذهبی روستای کلور

روستای کلور به‌عنوان یک روستای مذهبی شناخته شده است و دلیل این مسئله وجود امامزاده‌ها و مساجد و حسینیه‌ای است که در این روستا قرار گرفته است. در این روستا وجود سه امامزاده (تصویر شماره 8)، دو مسجد (تصویر شماره 9) و یک حسینیه، بافتی مذهبی را سبب شده است. با استناد به اینکه امامزاده‌ها مکان‌هایی هستند که سابقه حضور آن‌ها به چند صد سال قبل بر می‌گردد. پس می‌توان در این روستا وجود امامزاده‌ها را عنصر اصلی در مکان گزینی روستا به‌حساب آورد، چرا که بافت قدیمی روستا نیز در حد واسط این امامزاده‌ها کشیده شده است و بیشتر خانه‌هایی که در دل کوه‌ها و به حالت پلکانی هستند در حد واسط این امامزاده‌ها واقع شده است.

ت 8. امامزاده روستای کلور. عکس از نگارندگان، 1394.

ت 9. مسجد روستای کلور. عکس از نگارندگان، 1394.

نمادهای مذهبی روستای کزج

روستای کزج به‌عنوان یک روستا با اکثریت اهالی سنی نشین است که حدود 65٪ اهالی آن‌را سنی نشینان و 35٪ آن‌ها را شیعه مذهب تشکیل داده است. وجود امامزاده (بارگاه یکی از نوادگان امام موسی کاظم (ع) (تصویر شماره 10) و وجود مسجد آل یاسین (تصویر شماره 11)، در بافت روستا باعث به‌وجود آمدن فضای مذهبی در روستا شده است. وجود امامزاده جایگاه والایی در به‌وجود آوردن جو مذهبی در روستا دارد، چرا که باعث می‌شود علاوه بر اهالی روستا، اهالی دیگر روستاها هم برای ادای نذر و زیارت به آن روستا تردد کنند و همچنین وجود امامزاده در بافت روستا به‌دلیل قدمت وجود امامزاده در روستا نوعی بافت تاریخی به آن روستا می‌دهد و عاملی اصلی و درجه یک در مکان گزینی اولیه این روستا به‌شمار می‌رود.

ت 10. امامزاده روستای کزج. عکس از نگارندگان، 1394.

ت 11. مسجد روستای کزج. عکس از نگارندگان، 1394.

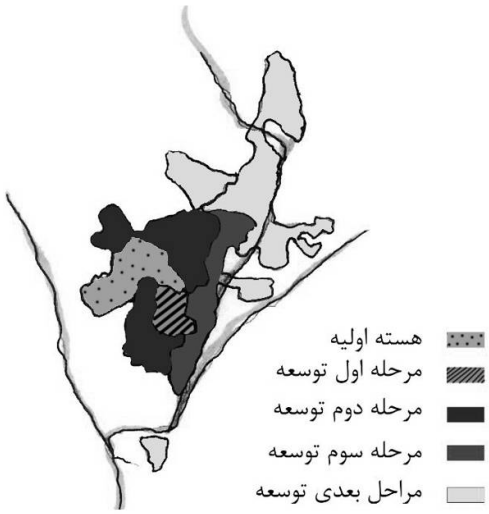
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

خزش بافت

بعد از مکان گزینی روستا و شکل‌گیری هسته اولیه روستا با افزایش جمعیت روستا، مهاجرپذیری، ازدواج و ساخت خانه‌های جدید در روستا به تدریج بافت روستا شروع به پیشرفت می‌کند. در صورت مساعد بودن شرایط اولیه و مکان گزینی بجا در مراحل بعدی اقدام به توسعه فیزیکی در بافت روستا می‌شود. برپایی سکونتگاه‌های روستایی و مکان گزینی آن‌ها در ارتباط با عوامل محیطی-اکولوژیکی می‌باشد که این عوامل به‌عنوان پایه و زیربنا در شکل‌گیری ساختار و سازمان فضایی مطرح می‌باشند. همچنین شکل‌گیری ویژگی‌های ساختاری- کارکردی سکونتگاه‌های روستایی در ارتباط تنگاتنگ با این عوامل است که آن‌ها پیوستگی‌های فضایی را در ناحیه، سازمان می‌دهند (عزیزپور، 1394، 106). مفهوم توسعه در فرایند رشد نهفته است. در اکثر کشورهای پیشرفته جهان، توسعه روستایی رابطه تنگاتنگی با فرایندهای ساختاری نظیر فرایند اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، مدیریتی و زیست محیطی دارد (Herrmann. Osinski. 1999, 95). رشد و توسعه جوامع انسانی بر حسب زمان و مکان و با توجه به زیست و فعالیت بخشی در فضاهای روستایی، برنامه‌ریزی روستایی و توسعه روستایی مفهوم و مصداق پیدا می‌کند (پورطاهری، 1391، 54). رابطه بین توسعه فیزیکی و امکانات اقتصادی و اجتماعی یک رابطه متقابل است، چرا که توسعه فیزیکی باعث توسعه امکانات و تأسیسات شده و متقابلاً این امکانات و تأسیسات باعث مهاجرت، افزایش نرخ رشد جمعیت و در نهایت توسعه فیزیکی می‌شود (حبیبی؛ پوراحمد، 1384، 160).

جهت خزش بافت در روستای کلور

همانطور که در بحث مکانیابی اولیه روستا مطرح کردیم بافت اولیه روستای کلور در حد واسط بین امامزاده‌ها قرار گرفته است. فاصله موجود میان مکان قرارگیری امامزاده‌ها که در یک امتداد طولی از ورودی روستا تا انتهایی‌ترین نقطه روستا واقع شده‌اند دلیلی بر پیشرفت و توسعه و خزش بافت روستایی مطابق با کروکی ارائه شده (تصویر شماره 12)، به‌صورت طولی می‌باشد به گونه‌ای که گسترشی خطی و طولی را برای روستا سبب شده است که علاوه بر تأثیر وجود امامزاده‌ها در این گسترش طولی وجود منبع آبی را نیز می‌توان عاملی دخیل در این راستا ذکر نمود. ولی در مراحل بعدی جهت حرکت و خزش روستا به سمت خروجی روستا و به سمتی است که جاده ارتباطی روستا با خلخال وجود دارد. یعنی با ورود به روستا و با حرکت به سمت مرکز روستا خانه‌هایی با بافت جدید و نوساز وجود دارد و با حرکت از مرکز روستا به سمت مزارع و امامزاده‌ای که در قسمت انتهایی روستا قرار گرفته به بافت کهن روستا نزدیک می‌شویم.

ت 12. خزش بافت روستای کلور. منبع: برداشت میدانی نگارندگان، 1394.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

جهت خزش بافت در روستای کزج

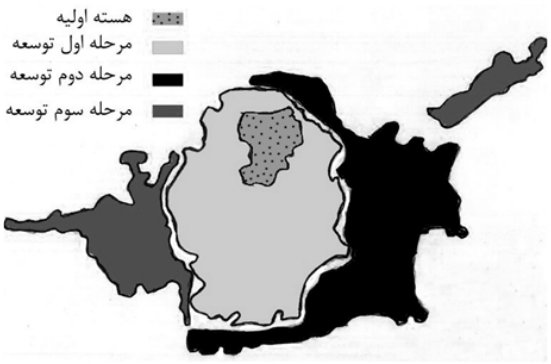
هسته اولیه روستای کزج در حول مسجد آل یاسین شکل گرفته است و با گذشت زمان محلات دیگر (محلات خرمنلر، پیرلر، دره دران، آشاقی باش، یوخاری باش) در حول آن شکل گرفته‌اند.

به‌طور کلی سه دوره رشد و توسعه برای روستای کزج مطرح شده است:

قبل از اصلاحات اراضی در سال 1341: گسترش روستا تا اصلاحات اراضی در اطراف هسته اولیه روستا مشتمل بر محلات یوخاری کوچه، آشاقی کوچه و پیرلر بوده است.

بعد از اصلاحات اراضی تا انقلاب اسلامی: روستا در جهت شمال و شرق گسترش یافته است و محلات دره دران و خرمنلر و آشاقی کوچه و سمت جنوبی محله یوخاری گسترش یافته است.

از انقلاب اسلامی تا کنون: بعد از انقلاب اسلامی توسعه روستا بیشتر در جهت غربی و به‌خصوص در محله پیرلر و شرقی (محله خرمنلر) بوده است (تصویر شماره 13).

ت 13. خزش بافت روستای کزج. منبع: برداشت میدانی نگارندگان،1394.

قرارگیری امامزاده و مسجد در مرکز روستای کزج برخلاف روستای کلور که امتدادی طولی را در خزش بافت روستایی ایجاد کرده بود؛ بافتی متمرکز را حول هسته اولیه روستا ایجاد نموده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

با توجه به اینکه این دو روستا جزو روستاهای شاخص و شناخته شده در سطح منطقه بوده و از روستاهای با هدف گردشگری سازمان میراث فرهنگی می‌باشند، پس می‌توان گفت که در آن‌ها شکل‌گیری اولیه به‌صورتی بوده است که پیشرفت‌های بعدی مدیون مکانی گزینی درست در گام نخست می‌باشد.

از جمله عوامل اولیه در شکل‌گیری هسته اولیه روستا به عواملی چون منابع آبی، عوامل تاریخی-مذهبی، عوامل سیاسی و فاصله از شهر(امکان دسترسی-راه‌های ارتباطی) که ممکن است در مکان گزینی آن‌ها مؤثر نبوده اما در الگوی توسعه آن‌ها دخیل بوده است اشاره شد و این مقاله به تحلیل و بررسی این عوامل در روستاهای مذکور پرداخت که نتایج حاصله به این صورت بوده است که: 1. توپوگرافی: ازجمله عوامل سیاسی مهم که در مکانیابی روستایی دارای اهمیت است بحث امنیت در روستا می‌باشد. عوامل طبیعی یکی از دلایل ایجاد امنیت در روستا می‌باشد. از جمله این عوامل طبیعی می‌توان به وجود کوه در بستر طبیعی روستا اشاره کرد. روستای کلور به‌طور کامل توسط ارتفاعات تالش، دره دران و آق داغ احاطه شده که نوعی حصار برای کل روستا به‌وجود آورده است. همچنین در روستای کزج نیز به‌دلیل وجود ارتفاعات بلدداشی، داغیولی و ورگان چولی در پیرامون روستا امنیت و حصار طبیعی حول آن به‌وجود آمده است که روستا در بین این ارتفاعات واقع شده است. پس می‌توان وجود این ارتفاعات و امنیت حاصله از آن‌را نیز به‌عنوان عاملی مهم و اساسی در مکانیابی هسته اولیه روستا مورد توجه قرارداد و آن‌را یکی از دلایل اصلی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

مکانیابی اولیه روستا دانست. همچنین قرارگیری این دو روستا در دامنه کوه‌ها و در بین ارتفاعات باعث شکل‌گیری بافت پلکانی در این روستاها شده است که بافت پلکانی نیز نوعی امنیت را برای روستا به ارمغان می‌آورد. 2. منابع آبی: در روستای کلور وجود منبع آبی که رودخانه شاهرود می‌باشد نقش بسزایی در مکان گزینی اولیه روستا و در توسعه مراحل بعدی روستا داشته و تأثیر مهمی در ایجاد اشتغال (کشاورزی، باغداری و زراعت) و سرسبزی در این روستا داشته است. اما در مورد روستای کزج نمی‌توان وجود رودخانه قزل اوزن را یک دلیل منطقی در مکان گزینی اولیه روستا دانست، چرا که روستا در کنار این رودخانه واقع نشده و با فاصله از این رودخانه واقع شده است و در جهت آن گسترش نیافته است. 3. پتانسیل اقتصادی (آب و هوای مناسب و خاک مساعد): در هر دو روستای کزج و کلور باغداری و کشاورزی به‌عنوان یک شغل پایه و اصلی مطرح بوده و دلیل این مسئله را می‌توان وجود منابع آبی، آب و هوای مناسب و همچنین خاک حاصلخیز آن مناطق عنوان کرد. به‌گونه‌ای که اگر پس از شکل‌گیری هسته اولیه، اقتصاد اهالی تأمین نمی‌شد مراحل بعدی شکل‌گیری روستا انجام نمی‌گرفت. پس این عوامل را می‌توان از عوامل اساسی در شکل‌گیری مراحل بعدی روستا دانست و نه در مکانیابی اولیه این روستاها. 4. عوامل مذهبی: هر دو روستای کلور و کزج از وجود اماکن متبرکه امامزاده در بافت خود برخوردار هستند که با گنبد بر افراشته و با جداره‌های مزین به نقوش هندسی اسلامی و مزین به آیه‌های قرآنی فضای روحانی به هر دو روستا داده است. وجود امامزاده در یک بافت، نقش بسزایی در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها در اطراف آن خواهد داشت که ریشه اعتقادات مذهبی مردم آن منطقه را نشان می‌دهد. لذا این امامزاده‌ها به‌عنوان یک قطب اساسی و مهم نقش بسزایی در مکان گزینی و شکل‌گیری هسته اولیه در این روستاها داشته، ضمن اینکه در ادامه حیات این روستا در بحث‌های جذب گردشگر و زوار برای ایجاد پویایی در بافت دخیل بوده است. همچنین با استناد به این نکته که وجود امامزاده در یک مکان به‌دلیل قدمت وجود آن باعث به‌وجود آمدن بازتابی تاریخی برای آن روستا خواهد شد و روستا را از بعد تاریخی ارزشمند خواهد کرد، پس هر دو روستای کلور و کزج به‌عنوان روستاهایی با بافت تاریخی- مذهبی شناخته شده‌اند. 5. فاصله از شهر (امکان دسترسی- راه‌های ارتباطی): به‌نظر می‌رسد که این عامل در مکان گزینی اولیه روستاهای مورد مطالعه نقشی نداشته است، اما به‌عنوان عاملی مهم نقش خود را در مراحل بعدی پیشرفت روستایی آشکار ساخته است، آنچنان که مشاهدات حاکی از خزش بافت روستایی به سمت جاده بوده که در بعد از اصلاحات ارضی حادث شده است. با استناد به مطالب فوق الذکر که با برداشت‌های میدانی و تحقیق و پژوهش بر روی اطلاعات حاصله ایجاد شده است و معرفی عوامل کلی که برای مکانیابی اولیه روستاها در ابتدای مقاله معرفی شده و با توجه به این مسئله که تمامی این عوامل در هر دو روستای کلور و کزج قابل مشاهده است می‌توان تأثیر این عوامل را در مراحل مختلف مکانیابی اولیه، شکل‌گیری هسته اولیه و خزش بافت روستایی در این روستاها براساس جدول شماره 3 مشخص کرد.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

عوامل مؤثر	مکان گزینی		شکل‌گیری هسته اولیه		خزش بافت روستایی	
	کلور	کزج	کلور	کزج	کلور	کزج
وجود منابع آبی در دسترس	×	-	×	×	×	×
پتانسیل اقتصادی زمین	-	-	×	×	×	×
آب و هوای مطبوع	-	-	×	×	×	×
عوامل مذهبی(وجود امامزاده)	×	×	×	×	×	×
عوامل سیاسی(امنیت)	×	×	×	×	-	-
فاصله از شهر(امکان دسترسی) راه‌های ارتباطی	-	-	×	×	×	×

ج 3. تأثیرپذیری روستاهای کلور و کزج در مراحل مختلف شکل‌گیری از عوامل مختلف.

نتیجه

اطلاعات حاصله، عوامل ارائه شده را به‌عنوان عوامل دخیل در شکل‌گیری هسته اولیه روستا معرفی کرده‌اند. با توجه به جدول شماره 3 و تأثیر متقابل عامل‌های مؤثر بر مکان گزینی، شکل‌گیری هسته اولیه و خزش ناشی از ادامه حیات آن‌ها، می‌توان اذعان کرد که:

- در بررسی عامل منابع آب و نیاز به آن برای اصل مکان گزینی در روستاهای مورد مطالعه، روستای کزج این نزدیکی و در دسترس بودن را رعایت نکرده و به‌عنوان نمادی از قداست آن بهره‌برداری کرده است. لذا منابع آبی در این دو روستا به‌عنوان عامل قطعی در مکان گزینی آن‌ها نیست.

- به‌نظر می‌رسد عامل اقتصادی زمین در مکان گزینی روستاهای کزج و کلور نقش کلی و عام داشته که در دیگر روستاها نیز این وابستگی مشاهده می‌شود و ممکن است اگر به جای مکان فعلی این روستاها، محل دیگری نیز انتخاب می‌شد، این وابستگی وجود می‌داشت.

- داشتن آب و هوای مطبوع در بافت‌های روستایی، یک نگاه ارباب رعیتی به روستاهاست که شهری‌ها آن‌را مکانی برای تعطیلات آخر هفته بر می‌گزینند. لذا با این توصیف، آب و هوای مطبوع بافت‌های روستایی عمدتاً از قدیم وجود داشته و منحصر به روستاهای مورد مطالعه نمی‌باشد.

انتخاب مکانی برای شکل‌گیری اولیه روستا به شرط داشتن امنیت و یا دسترسی به شهرها نیز شرایط فوق را دارد که اولی به‌صورت عام و همه‌گیر بوده و دومی در دوره‌های معاصر برای دسترسی به شهرها و امکانات بهداشتی و آموزشی و غیره کاربرد داشته است و عملاً در مکان‌گزینی و شکل‌گیری این روستاها نمی‌تواند به‌عنوان عامل تعیین‌کننده لحاظ گردد.

- اما با توجه به جدول فوق، عامل مهمی که به‌نظر می‌رسد در هر سه مکان‌گزینی، شکل‌گیری هسته اولیه و خزش بافت هر دو روستای کلور و کزج دخالت دارد، عناصر مذهبی (امامزاده) است که با برخورداری از اماکن مذهبی متعدد در درون بافت، با توجه به قدمت حضورشان بار تاریخی-مذهبی را در کنار هم برای روستاها رقم زده است. مذهب حاکم بر روستاها از دو منظر داخلی و خارجی نیز به سهولت قابل بررسی می‌باشد. علاوه بر این، عامل‌های دیگر مورد بررسی همچون منابع آب، خاک، آب و هوا، امنیت و غیره، به موازات عامل مهم نمادهای مذهبی (امامزاده) در مکان گزینی، شکل‌گیری هسته اولیه و همچنین توسعه فیزیکی (خزش بافت) روستاها مؤثر بوده است.

لذا می‌بایست در کنار عوامل متعدد ذکر شده در مکان گزینی اولیه این دو روستا از جمله منابع آبی، عوامل مذهبی وعوامل سیاسی به نقش پررنگتر عوامل مذهبی (وجود امامزاده) در مکان‌گزینی، شکل‌گیری هسته اولیه و توسعه روستا در تمام مراحل تا به امروز اشاره کرد که جامع‌ترین دلایل را برای حضور روستاهای با منظر تاریخی- مذهبی رقم زده است به‌گونه‌ای که فاصله قرارگیری امامزاده‌ها در روستای کلور بافتی خطی را در خزش روستا سبب شده است و تمرکز وجود امامزاده

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

در مرکز روستای کزج بافتی متمرکز را برای این روستا شکل داده است. در واقع عدم وجود امامزاده‌ها در بافت این روستاها با توجه به بررسی‌ها و مطالب ارائه شده در طول پژوهش حاضر بی شک هسته اولیه و چنین جهت توسعه‌ای را برای روستاهای مورد مطالعه ایجاد نمی‌کرد.

فهرست منابع

- افضلی طوسی، عفت السادات؛ مانی، نسیم. (1392)، سنگاب‌های اصفهان هنر قدسی شیعه، باغ نظر، شماره 27.
- احمدیان، رضا؛ محمدی، حمید. (1391)، بافت شناسی روستایی کشور، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- بدیعی، مجتبی. (1390)، طراحی و اجرای شبکه آبهای سطحی روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- پورطاهری، مهدی؛ نقوی، محمدرضا. (1391)، توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با رویکرد توسعه پایدار، مسکن و محیط روستا، شماره 1391.
- حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد. (1384)، توسعه کالبدی- فضایی شهر سنندج با استفاده از **GIS**، انتشارات دانشگاه کردستان.
- حسام، مهدی. (1393)، تحلیل اثرات زیست محیطی گسترش کالبدی نواحی روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره148.
- خلعتبری، مصطفی. (1387)، آب، آیین‌ها و باورهای مربوط به آن در فرهنگ عامه. تهران: انتشارت مرکز تحقیقات.
- ذوالفقارزاده، حسن؛ حصاری، پدرام. (1393)، نظریه بوم شناسانه به معماری روستاها، مسکن و محیط روستا، شماره145.
- رضوانی، محمدرضا و همکاران. (1389)، ارتقای روستاها به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان، پژوهش‌های روستایی، شماره 1.
- زرگر، اکبر. (1390)، درآمدی بر شناخت معماری روستایی ایران، انتشارت دانشگاه تهران.
- سرتیپی‌پور، محسن. (1390)، پدیدارشناسی مسکن روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره1390.
- سیروس صبری، رضا؛ فریدون‌زاده، حسن. (1391)، بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری بافت روستایی(مطالعه موردی: روستای پاقلعه خوزستان)، مسکن و محیط روستا، شماره 138.
- شیعه، اسماعیل. (1392)، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- شولتز، کریستین نوربرگ. (1391)، روح مکان. ترجمه: محمدرضا شیرازی، انتشارات رخ داد نو، چاپ سوم.
- عیسی، حجت. (1385)، تأثیراصلاحات اراضی بر شکل روستاهای ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره 26.
- عزیزپور، فرهاد؛ شمسی، رقیه. (1394)، نقش عوامل محیطی در سازمان فضایی سکونتگاه‌های روستایی، شهر، شماره هشتاد و نهم.
- فربد، محمد صادق. (1384)، جایگاه آب در امثال و حکم، فرهنگ مردم ایران، شماره 6.
- کسمایی، مرتضی، اقلیم و معماری، نشرخاک، اصفهان، 1377.
- معاونت عمران روستایی. (1388)، یادگاری از گذشته میراثی بر آینده، انتشارت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان اردبیل.
- میرریاحی، سعید؛ مجیدی، رومینا. (1390)، شناخت فرایند شکل‌گیری کالبد روستای سنگان(شهرستان تهران)، مسکن و محیط روستا، شماره 134.
- میرزایی قلعه، فرزاد و همکاران. (1392)، تحلیل روابط متقابل شهر و روستا در میزان توسعه یافتگی روستاهای دهستان حومه، شهرستان هرسین، مسکن و محیط روستا، شماره 143.
- مهندسین مشاورآهون. (1391)، طرح جامع- تفصیلی شهر کلور (خلاصه گزارش)، اداره کل راه و شهرسازی استان اردبیل.
- مهندسین مشاورآهون. (1391)، طرح جامع-تفصیلی شهر کلور(جلد اول: تعیین و بررسی حوزه خدمات گیر روستایی)، اداره کل راه و شهرسازی استان اردبیل.
- مهندسین مشاور سیمای نقش شهر. (1386)، طرح بهسازی بافت با ارزش روستای کزج، انتشارت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان اردبیل.
- Feridonzadeh. Hassan, Yari. Fahimeh. (2018) Analyzing the sustainable designing to reduce the negative human impact on rural environment, Case study: Oramanat of Iran. Anthropogenic Pollution Journal. Volume 2, Issue 2, Winter and Spring 2018, Page 1-11.
- Herrmanns. Osinski E. (1999), planning sustainable land use in rural area at differentspatial levels - using GIS and modelling tools.
www.Jamerando.blogfa.com-
www.kazaj.com-
www.roostanews.ir-

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]